

DOI: 10.53425/madergisi.1176769

Araştırma Makalesi-Research Article

KARADAĞ'DA ULUS-DEVLET İNŞASI: ETNOGRAFİ, KÜLTÜR VE SEMBOLLER ÜZERİNDEN YORUMLAMA

Ali ASKER*

Neslihan Kibar ÖNDER **

ÖZ: Ulus, ulusal sınırlar içinde kendini gösteren unsurların bir bütünü olarak ifade edilebilir. Bir ulusu hayal etmenin tek bir yolu yoktur. Ulus kimliğini tanımlayan faktörler arasında; etnik köken, din, dil, ortak bir geçmiş, kültür, o ulusa özgü düşünüş, davranış ve yaşayış biçimi vs. yer almaktadır. Kuşkusuz, bu değişkenlik, birtakım tarihi, siyasi, iktisadi ve kültürel faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu doğrultuda ulusal semboller de bir ulusun ve mirasının anlaşılmasına yardımcı olan, ulusu görünür kılan, tanımlama ve ifade bakımından onu somutlaştıran önemli işaretlerdir. Ulusal semboller ulusal mirasın tevarüsü ve aidiyet duygusunun diri tutulması, ayrıca ulusun diğer topluluklardan ayırt edilmesi bakımından belirleyici rol oynamaktadır. Bu yüzden uluslaşma, ulus inşası ve ulusal devlet kuruluşlarında sembollerden yararlanır. Ulusal sembolleri kültürel ve bağımsızlık sembolleri olarak ikiye ayırabiliriz. Kültürel semboller, toplumun kültür birikimi temeline dayalı, zamanla oluşarak gelişen değerlerdir. Burada, ulusu teşkil eden toplumların kültür mirası son derece belirleyicidir. Bağımsızlık sembolleri ise, siyasi elitler tarafından ulus-devlet in-

* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aliasker2068@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1801-3371.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, neslihankibar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9920-6524.

Geliş Tarihi-Received Date: 17.09.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date: 24.10.2022

şası sürecinde tahayyül edilir; burada kültürel miras söz konusu sembollerini besleyen temel kaynaklardan biridir. Sembollerin üretimi sırasında karşılaşılan en önemli meselelerden birisi soy birliği, dil, din ve kültür birlikteliği (veya ortaklığı) durumunda “ulusal değerleri sahiplenme” sorudur. Bu bazen kültürel miras ve tarihi hafıza üzerinde belirgin uyumsuzluklara yol açmaktadır. Özellikle ulus inşa süreçleri devam eden toplumlarda, söz konusu sorunların bariz şekilde ortaya çıktığını gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Keza, bugün dünyada soy, köken, din ve dil benzerliklerine sahip, aynı tarihi ve kültürel mirastan beslenen pek çok ulus bulunmaktadır. Bu bağlamda, Sırlar ve Karadağlılar bahsi geçen sorun bakımından karakteristik bir örnektir. Birçok seçkin bilim insanı Karadağlılardan Sırp olarak bahsederken, bu görüşe muhalif olanların da kayda değer bir oranda olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten de pek çok ortak değer ve benzerliklerin yanı sıra Karadağlılar, kendilerini Sırlardan ayıran özgün bir kültür geliştirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karadağ, Sırbistan, Ulusçuluk, Ulusal Semboller, Ulus İnşası.

NATION-STATE BUILDING IN MONTENEGRO: AN INTERPRETATION THROUGH ETHNOGROPHY, CULTURE AND SYMBOLS

ABSTRACT: The term “nation” can be explained as the entirety of the elements that manifest themselves within the national boundaries. There is no single way to imagine the nation. Among the factors that define national identity are ethnic origin, religion, language, a common past, culture, and a way of thinking, behaving, and living specific to the nation etc. No doubt these variables has been shaped by a set of historical, political, economic, and cultural factors. Accordingly, national symbols are important signs that help in understanding the nation and its heritage, that make it visible, and that make it more concrete in terms definition and expression. National symbols play a defining role in inheriting national heritage and preserving the sense of belonging, as well as allowing the nation to be differentiated from other communities. It is for this reason that symbols are utilized in the nationalization, nation building, and the establishment of the nation-state. National symbols can be divided into two as cultural and independence symbols. Cultural symbols are values that are based on society’s cultural accumulation and developing in time. In this

respect, the cultural heritage of the societies forming nations play a decisive role. Meanwhile, independence symbols are “invented” by political elites during the process of nation-state building, and cultural heritage is one of the primary sources nourishing the aforementioned symbols. One of the most important issues encountered during the production of these symbols is the problem of “assuming ownership (or appropriation) of national values” in the context of unity (or partnership) in lineage, language, religion, and culture. This sometimes leads to significant disputes concerning cultural heritage and historical memory. Especially in societies that continue their nation building process, it possible to find many examples clearly showing the emergence of the said problems. Indeed, there are many nations in the world today that possess similarities in lineage, origin, religion, and language and which are nourished from the same history and cultural heritage. In this regard, the Serbians and Montenegrins are a typical example in terms of the said problem. While many distinguished scholars refer to the Montenegrins as Serbs, it is possible to say that there is a considerable number of scholars who are of a dissenting opinion. Indeed, despite having many common values and possessing similarities, the Montenegrins have managed to develop a unique culture that distinguishes them from the Serbians.

Keywords: Montenegro, Serbia, Nationalism, National Symbols, Nation Building.

GİRİŞ

Ulus inşası, ulus devlet vb. kavramların ortaya çıkarak gelişmesi geç tarihlerde yaşansa da ulusların ve kimliklerin şekillenmesi şüphesiz çok eskilere dayanmaktadır. Bu ve benzeri kavramlar üzerine siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, kültür-bilim vs. alanlarda pek çok çalışma yapılırken bu konularda belli başlı tezler ileri sürülmüştür. Bu tezler ulusçuluk, ulus devlet, kimlik, ulus inşası konularında farklı yöntem ve yaklaşım sergilerken, pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimler alanında uygulanan diğer kuramlar gibi bu tezleri de herhangi bir toplumun ulus inşa sürecine tam anlamıyla oturtmak elbette ki zordur. Keza toplumların pek çok tarihi, siyasi, ekonomik, kültürel etkenler altında doğup gelişen uluslaşma süreçleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Ulusçuluk kuramları bağlamında dikkat çeken unsurlardan biri de sembollerdir. Toplumsal ve kültürel unsurlar ulus inşa süreçlerini anlaşılması bakımından önemli role sahiptir. Uluslaşma süreçlerini geç tarihlerde başlatan toplumların etno-sembolizm eksenli incelenmesi günümüzde değişik tartışmalara yol açmaktadır. Bu husus Balkan coğrafyasındaki toplumlar açısından da geçerlidir.

Ulus inşa süreçlerinde tarihsel milliyetçiliğin önemine vurgu yapan bu bağlamda önemli bir hususa dikkat çekmektedir:

Tarihsel milliyetçilik, genellikle yanlış varsayımlar üzerine kuruludur ve mitlerle beslenir, fakat siyasal devletlerin kurulmasında temel bir rol oynama ve insanlık tarihinin gidişini belirleyici bir biçimde etkileme kapasitesine sahip olağanüstü güçlü bir öğretilerdir. Bu savın doğruluğu Balkanlardan başka hiçbir yerde daha açık biçimde kanıtlanmaz.¹

Balkanlar, Avrupa'nın en hareketli ve karmaşık coğrafyalarındandır. Bu bölgenin kültürel, siyasi ve jeopolitik hudutlarından bahseden akademik yazında farklı yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Özellikle eski Yugoslavya kısmı; dinî, etnik (mezhepsel) ve ulusal uyuşmazlıklar bakımından son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklık tarih boyunca yaşanan ayrışma, uyuşmazlık ve çatışma süreçleri üzerinde olumsuz etkisini göstermiştir.

19. yüzyıldan itibaren özgürleşme, özerkleşme ve uluslaşma süreçlerinin merkezinde yer alan toplumlardan biri de Karadağ halkıdır. Diğer kimliklerle mukayesede Karadağ toplumu Yugoslav devletinin kurucu unsuru olan Sırlarla daha fazla birliktelik sergilemiştir. Bu yüzden Karadağ kimliği Sırp kimliğinin gölgesinde adeta görünmez bir hale gelirken, her ikisinin zaten aynı kimliğin bir parçası olduğuna dair tartışmalar da gündeme taşınmıştır. Bu tartışmalar, Karadağ ulusunun inşa sürecinde yoğun bir şekilde sürdürülürken, beraberinde birtakım eleştirileri getirmiştir. Din, dil, mezhep ve soy yakınlığıyla bilinen bu toplumların ayrıştırıcı özelliklerinin belirlenmesi pek kolay değildir. Kimlik tanımlanması bakımından kayda değer husus, Karadağlıların kendilerini kimlik ekseninde nereye konumlandırıldığıdır. Zira bir topluluğun veya

¹ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, çev. Recep Boztemir (İstanbul: Timaş, 2012), 15.

topluluk üyelerinin ekseriyetinin, kendilerini hangi topluluğa ait hissettiği kimlik tanımlanması açısından son derece önemlidir. Slav dünyasının bir parçasını teşkil eden Karadağlıların köken, dil, kültür, kısmen din (mezhep) bakımından Sırplarla (ayrıca birçok toplulukla) ortak değerleri paylaştıkları, bir gerçekliktir; Karadağlılar, Slav topluluğunun bir parçasıdır. Fakat ulus anlamında Karadağ topluluğunu farklı kılan ve onu kendine özgü bir uluslaşma sürecine dahil eden kimlik şuurunun hangi değerlerden beslendiği ve bu değerlerin ne kadar özgün olduğu belirleyici bir faktördür.

Karadağlılarda kimlik farklılaşmasını birçok açıdan değerlendirme mümkündür. Olayı etno-sembolik bir yöntemle çözümlenmeye çalışırken sembolleşmiş kültür varlıklarının Karadağlı kimliğinin belirginleşmesi sürecinde ne kadar etkili olduğu gerek kültürel gerekse siyasal simgeler üzerinden çözümlenebilmektedir.

1. ULUSLAŞMA VE KİMLİK İNŞASINDA SEMBOLLER

İnsan, sosyal ve siyasal oluşumların merkezinde yer alan bir varlıktır. Antik Çağ'da site olarak tanımlanan şehir devletlerde, insanlar önceliklerini yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelttiklerinden kendilerini birey olarak tanımlayabilecek bilince erişmemiştir. Orta Çağ'da ise kamusal alana dinin hâkim olmasından kaynaklı olarak, insan kendini dünyada geçici, yabancı olarak algılamıştır. Rönesans döneminde kendine odaklanmaya başlayan insan bir biçim olarak ortaya çıkmış, moderniteyle beraber birey konumuna erişmiştir. Özetle; insan, Antik Çağ'ın siyasal gövdesi içerisinde "siteli", İmparatorluklar çağı olan Orta Çağ'da "şövalye", Rönesans'ta "hür insan", modern çağda ise "vatandaş" olarak konumlanmıştır.²

Modern siyasal egemenliğin, ayrıca meşruluğun anayasal/hukuki kaynağı olan ulus da bireyden veya bireysel haktan hareketle oluşmuştur. Ulus-devlet literatürde; ulus, devlet ve vatandaşlık gibi kavramlarla birlikte ele alınmaktadır.³ Birçok özellikleri içeren ulus

² Okhan Valiyev, *Azerbaycan'da Milliyetçilik, Ulusun ve Ulus-Devletin Oluşumu* (Ankara: Türkiye Notları Yayınevi, 2020), 20-21.

³ Pınar Yazgan, "Ulus-Devlet," *Milliyetçilik* içinde, ed. Tefik Erdem (Antalya: Otorite Yayınları, 2020), 83-90.

kavramı konusunda birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. Disiplinlerarası milliyetçilik çalışmalarının kurucularından olan Anthony D. Smith ulusun özelliğini beş maddede belirtmiştir:

- 1) Tarihi bir toprak/ülke ya da vatan, 2) Tarihi bellek, ortak mitler, 3) Ortak bir kamu kültürü, 4) Topluluğun tüm bireyleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, 5) Topluluğun bireylerinin ülke içinde rahat hareket olanağına sahip oldukları ortak bir ekonomi.⁴

Renan ise ulusu, “ruhani ilke” ve “hissiyat” olguları üzerinden çözümlenmeye çalışarak ulusun tarihsel köklerine vurgu yapmıştır:

Bu ruhani ilkeyi ve hissiyatı aslında bir olan iki şey oluşturur. Biri geçmişte, diğeri şimdidedir. Birisi ortak zengin bir hatıralar mirasına sahip olmaktır, diğeri ise şimdiki zamanda ortak karara varma, birlikte yaşama arzusu, bölünmemiş halde aldıkları mirası geliştirmeye devam etme iradesidir. İnsanlar doğaçlama yapmaz, ulus birey gibi fedakârlık, uzun bir çaba ve özveri geçmişinin sonucudur.⁵

Başka bir ifadeyle ulus, ortak aidiyetler temelinde tarihsel döneme referans vererek üyelerinin katılım ve iradesi ile ortaya çıkan bir oluşumdur. Ulus-devlet ise paylaşılan ortak bir kültür ve bu kültürden oluşan kolektif bilince sahip olan ve ulus olarak ifade edilen topluluklardan oluşur. Ulus-devlet aynı toprak üzerinde doğmuş olan ve aynı toprakları paylaşan bir topluluğun aynı siyasal haklara sahip bireylerin birlikteliğinden meydana gelir.⁶ Modernist teorinin kuramcılarında Benedict Anderson, antropolojik bir bakış açısıyla “Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.⁷ Uluslar, hayal edilmiş sınırlarda yaşayan topluluk üzerinde meşrutiyetlerini pekiştirmek adına diğerlerine karşı farklılıklarını ortaya koyarak bir

⁴ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 32.

⁵ Ernest Renan, *Ulus Nedir?*, çev. Gökçe Yavaş (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021), 32.

⁶ Yazgan, “Ulus-Devlet,” 83; Hülya Eşki Uğuz ve Rukiye Saygılı, “Küresel Dünyada Ulus Devlet,” *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16/32 (2016): 127-147.

⁷ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 20.

kimlik oluşturmaya çalışır. Ortak bir geçmiş, kültürel mirasa, akrabalık duygusuna olan inanç, güçlü kimlik ve birlik bağları ile hayali bir topluluğa ait olma duygusu yaratır. Ulus kimliğinden kasıt topluluğun bireylerinin tek bir ortak üst kimliğe sahip olması, özümsemiş bir üst-kültür ve yerleşmiş ulus bilincinin sağlanmasıdır.⁸ Ulus-devlet kavramsallaştırmasındaki ilk bileşen olan "ulus"un siyasi bir inşa aşamasını gerektirmesi, ulusal kimlik ve kültürün model bakımından önemini oldukça artırmaktadır. Çünkü bir ülke bu modeli seçerek ulusal kimliği ne kadar çok sağlam oluştursa uluslaşma sağlanabilecek, toplumsal ve siyasi sistem sıkıntısız işleyecektir.⁹ Bu nedenle uluslaşma politikaları ile; dini, etnik, bölgesel alt kimlikleri ulusal kültür potasında eriterek, ulusun tek bağlılık merkezi olarak görülmesini sağlamak ulus-devletler açısından önemlidir. Bu bağlılığı oluşturmak ve ulusla daha fazla özdeşleştirmek için devlet; başkentleri, anıtları, tarihteki zaferleri, tarihteki kahramanları, mitleri, armaları, bayrakları, milli bayramları, milli marşları, hükümet binalarını ve tabiat güzelliklerini ulusal sembolizm değerleri olarak kimlik politikalarında kullanır.¹⁰

Modernite öncesi dönemde devletler daha ziyade din, soy ve geleneği meşrutiyetin kaynağı olarak görmüş ve ortak bir kimlik oluşturma eğilimine girmemişlerdir.¹¹ Modern çağın başlangıcından itibaren ulus devletlerde vatandaşlar arasında toplumsal birlikteliğin ve bütünleşmenin korunarak sağlanması işlevi ulusal kimlikler tarafından yerine getirilmiştir. Bu nedenle devletler, egemenliği kapsamındaki insan toplulukları üzerinde ortak bir kimlik oluşturma çabasına girmişlerdir.¹²

⁸ Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet* (İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 2009), 156.

⁹ Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 156.

¹⁰ Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 156-157.

¹¹ Mustafa Kemal Şan, "Kimlik," *Milliyetçilik* içinde, ed. Tefvik Erdem (Antalya: Otorite Yayınları, 2020), 92.

¹² Handan Akyiğit, "Liberal Milliyetçilik," *Milliyetçilik* içinde, ed. Tefvik Erdem (Antalya: Otorite Yayınları, 2020), 152.

Modernist kurama bir tepki olarak ortaya çıkan ve ilkçiler ile modernistler arasında bir orta yol geliştirmeye çalışan etnik geçmişe ağırlık veren kuram Etno-sembolcü (ethno-symblosit) kuramıdır. Etno-sembolcü kuramın gelişmesinde belirleyici isim Anthony D. Smith'tir. Smith, modern olduğunu kabul ettiği ulusçuluğun etnik topluluklar ele alınmadan anlaşılamayacağını savunmuştur.¹³ İleride de belirteceğimiz üzere, etno-sembolcü yaklaşımın genel amacı, uluslar ve ulusçuluğa dair toplumsal ve kültürel bir anlayış sunmaktır. Kültüre vurgu yapılmasının sebebi ise, çoğunlukla siyasi ve ekonomik faktörlere odaklanan modernist yaklaşımları tamamlama gereksiniminden kaynaklanmaktadır.¹⁴

Smith, ulusu “tarihsel koşullara gömülü, çok eski ve ortak bir etnik grubun modern mirasçısı ve dönüşmüş şekli” olarak tanımlar. Daha basit şekliyle ifade etmek gerekirse, günümüzdeki uluslar, antik dönemden itibaren varlığını sürdüren etnik toplulukların bir devamıdır. Ulus modern bir kavram olarak ifade edildiğinde tarihsel olarak geçmişe atıfta bulunulmakta, bu vesileyle semboller, işaretler ve anılara gereksinim duyulmaktadır. Uluslar bu yönden bakıldığında tarihsel olarak kendinden önce var olan etnik topluluklarla ortak soy ve kültürel kimlik olarak ifade edilen toprağa bağlı paylaşımları kapsar.¹⁵ Smith, ulus inşasında ulusların ilk olarak, üyelerin içinde yaşamak ve çalışmak zorunda oldukları mutlak bir toplumsal mekân tanımladıklarını ve bir topluluğu mekân ve zamana konumlandırarak ülke sınırlarının çizildiğini ve aidiyet duygularının güçlendirildiğini belirtmektedir. Bunun için marş, bayrak, para, anıt, üniforma, kutlama gibi sembollerle topluluğun üyelerine ortak mirasları, kültürel yakınlıkları anımsatır.¹⁶

Ulus ve ulus kimliği inşası sürecinde ortak kültür ve ortak bir hafızanın inşasına dikkat çeken isimlerden olan Hobsbawm, ortak

¹³ Valiyev, *Azerbaycan'da Milliyetçilik*, 41-42.

¹⁴ Anthony D. Smith, *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, çev. Bilge Firuze Çallı (İstanbul: Alfa, 2009), 181.

¹⁵ Anthony D. Smith, “Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik,” *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* içinde, ed. A. Giddens, çev. Günseli Aksoy (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 268.

¹⁶ Smith, *Milli Kimlik*, 34-35.

bir geleneğin, ortak bir hafızanın inşa edildiğini savunur.¹⁷ Gellner; “Ortak kültürden yola çıkan herhangi bir ulus tanımı bol balık çıkarmış başka ağa benzer” sözüyle kültürün ulus kimliğindeki etkisinin ne kadar güçlü olduğuna vurgu yapar.¹⁸ Kültürler siyasi iktidarın doğal sığınağı olarak görülmektedir. Siyasi yöneticiler sahip oldukları kültürlerini devletin sınırları içinde korumaya çalışarak ulusun birliğini sağlamayı ve böylelikle iktidar alanlarını koruma ve benimsetme eğiliminde olurlar. Bunun için modern dünyanın ulus oluşumuna yön veren ve ulus için gerekli olan daimî unsurları kullanırlar; unutulmaya yüz tutmuş diller yeniden canlandırılır, eskiye dönük ulusa özgü özellikler gündeme getirilir ve hatta yeni gelenekler icat edilir. Buradan hareketle, dünya üzerindeki ulusları birbirlerinden farklı kılan mit, anı vb. değerler ulusları tanımlamak bakımından toplumlar için büyük önem taşır.¹⁹ Bir ulusu hayal etmenin tek bir yolu yoktur, çünkü ulus bir kategori olarak melez bir yapıdır. Ulusun farklı özellikleri, sadece grup içi temsiller için çıkarımlara sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda dış gruplarla farklı ilişkileri ve farklı ayırt edicilik stratejilerini de kapsar.²⁰

Antropologlar, siyaset bilimcileri, tarihçiler, sosyologlar, sanat tarihçileri, psikologlar olmak üzere çeşitli disiplinlerden bilim adamları ulusal sembollerin duygu ve davranışları uyandırma gücünde hemfikirdir.²¹ Sembollerin çeşitli tanımlamalarına baktığımızda duygu ve davranış üzerinde etki yarattığı anlaşılacaktır: Bir müşahhas şey veya işaret olan sembol duyu organlarıyla idrak edilmesi olanaksız olan bir nesneyi doğal bir şekilde akla getirir veya

¹⁷ Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995).

¹⁸ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 103.

¹⁹ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir (Ankara: Dost Kitabevi, 1992), 10.

²⁰ Eerika Finell and Karmela Liebkind, “National symbols and distinctiveness: Rhetorical strategies in creating distinct national identities,” *British Journal of Social Psychology*, 49/2 (2010): 324-325.

²¹ Robert T. Schatz and Howard Lavine, “Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement,” *Political Psychology*, 28/3 (2007): 330.

belirtir.²² O kendi dışındaki bir realiteye dikkat çeken, onun yerine geçen veya tasvir eden bir nesne, fiil veya işarettir.²³ Bu şekliyle, sembol, açıklanamayan bir olgunun ifade biçimi,²⁴ ayrıca bir kişi, nesne, grup veya fikir kompleksini basit şekilde temsil edebilen iletişim öğesi,²⁵ insan düşüncesinde görünemeyen bazı nesnelere onunla ilişkisi nispetinde görülebilir bir şekilde tasvir edebilmektedir.²⁶

Yukarıda söylenenlerden hareketle, bireyler semboller aracılığıyla bir gruba aidiyet duygusu geliştirmekte ve söz konusu grupla özdeşlik yaratmaktadır. İlk çağlarda mağara duvarlarında başlayan kültürel semboller zamanla çeşitli coğrafya ve uygarlıklarda şekillenerek modern dünyada ulusal veya uluslararası sembollerine ortaya çıkarmıştır.²⁷ Ulusal semboller kolektif sembolizmin uzun tarihinde yeni bir bölümü temsil eder. Uluslar ortaya çıkmadan önce ilkel kabile ve klanlar, her grubu özel olarak karakterize edecek ayırt edici yeni işaretler aramış, her klan grubunun kişiliğini görünür kılan totemler geliştirmiştir. Bu totemler (hayvan, bitki vd. figürlerle ifade edilen) klanı kişiselleştirirken, ilerleyen dönemlerde bir hükümdarın meşruiyetiyle doğrudan ilintili hale gelmiştir; nitekim bir ordu veya sarayın bayrağını ele geçirmek, hükümdarın gücünü elinden almaya eş değerdir.²⁸ Modern uluslar, ulus inşa sürecinde ortak iletişim yaratma çabasına girerken, bu sürecin temelini teşkil eden güç, ortak değer ve sembollerin oluşturduğu toplumsal bir bütünün parçası olma ihtiyacını daha fazla kavramıştır. Bireyin kendi ulusuna aidiyet duygusunun güçlendirilmesi ve bu aidiyetten gurur duymasını sağlamaya ilişkin ders müfredatında marş ve

²² Galip Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1997): 369.

²³ Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," 369.

²⁴ Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," 369.

²⁵ "Symbol", *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/symbol>, Erişim tarihi: 12.04.2022.

²⁶ Atasağın, "Sembol ve Sembolizm," 369.

²⁷ Selçuk Kürşad Koca, "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi," *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, II (2010): 91.

²⁸ Karen A Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation* (New Jersey: Rutgers University Press, 1995), 12.

bayrak gibi semboller üzerinden kolektif bilinç inşa edilebilmektedir.²⁹

Ulusal bilinç, aynı zamanda ortak kültür ve ulusal sembollerin kullanılmasıyla da güçlenir. Sembollerin bir ulus için en önemli rolü, soyut şeyleri temsil ederek toplumun farklı tabakalarına aynı duygusal tepkileri uyandırmasıdır. Sosyal, ekonomik, kültürel, etnik farklılıklarda dahi topluluğun her üyesi aynı semboller aracılığıyla topluluğun duygularına, yaşamına ve erdemlerine iştirak eder.³⁰ Ulusal semboller, her ulusun kimliğini nesnelleştirmekle, son derece soyut olana bir somutluk duygusu kazandırarak anlaşılması zor olabilecek şeyleri anlamlı hale getirir ve politik düşünce için bir başlangıç noktası oluşturur.³¹ Eric Hobsbawm "geleneğin icadına gerekli dikkat gösterilmeden ulus fenomeni üzerinde hakkıyla durulamayacağı"³² vurgular. Ulus inşa sürecinde önderler bireyleri bölgesel bağlılıklardan daha geniş birleşik bir birimin parçaları oldukları bilincini aşılamaaya çalışır. Semboller bu kolektif yaşamı pekiştirmeye hizmet eder. Belki hiçbir zaman karşılaşmayacakları insanlara ve doğrudan tecrübe edemeyecekleri kurumlara bağlılık hissederler. Uluslar meşrutiyetlerini diri tutmak için her zaman bu duygulara ihtiyaç duyar. Ulus da din gibi günlük yaşamın içinde somut bir biçim almasını sağlayan kurallar, uygulamalar, semboller geliştirmeden ayakta kalmayı başaramaz.³³ Daha önce de belirtildiği üzere, semboller, aynı zamanda iktidarlar açısından bir güç ve meşrutiyet kaynağıdır. Bu yüzden, hükümetler resmî kurumları ulusal bayraklar ve amblemlerle donatır, marşlar, sloganlar ve bağlılık yeminleri aşılar, ulusun geneline hitap eden anıtlar ve tarihi mekanlar inşa edilerek vatandaşları bu tür yerleri ziyaret etmeye ve kutsal

²⁹ Hakan Bayri, "Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik-(1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 5, 16, 54.

³⁰ Smith, *Milli Kimlik*, 127.

³¹ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 3-4.

³² Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, *Geleneğin İcadı*, çev. Mehmet Murat Şahin (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 17-18.

³³ Funda Kılıç Çetindağ, "Simgeler ve Ulus Devletin Yeniden Üretimi," *Zabunoğlu Armağanı* içinde, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011), 316.

idealleri paylaşmaya teşvik eder.³⁴ İktidarlar kendilerini birleştirmek için de bu siyasi sembolizasyonu; eğitim kurumları, dini kurumlar, kamusal törenler ya da siyasi söylemler aracılığıyla yeniden üretmeye devam eder. Semboller, geniş kitleler tarafından benimsedikçe devlet, bireyi ve toplumu daha fazla yönlendirme kapasitesine sahip olur, böylelikle sembol ulusal bir değer niteliğine bürünür. Fakat, devlet istediği sembolü bir değer haline getiremez. Sembollerin geniş bir kitle üzerinde kabul görmesi için ya ulusal kültürle bütünleşmiş ya ulusal kültürün derinliklerinden neşet etmiş ya da ulusun kolektif hafızasında yer edinmiş olması gerekir.³⁵

Ulusal semboller ulus kimliğini oluşturmasının yanı sıra ulusun üyeleri arasındaki bağı, ulusa aidiyet duygusunu oluşturma ve güçlendirme işlevi de görür. Bu bağlamda ulusal semboller, bireysel çıkarları ikincil kılarak sembollerin temsil ettiği kolektif ahlaki bir otorite uygular.³⁶ Sembol kullanımı, toplum üyelerinin sahip olduğu kültürlerine ait özelliklerin çağrıştırmasını ve bireylerin aynı şeyleri algılamasını sağlamayı amaçlar. Bu nedenle gelişmiş toplumlar kültür alanlarını genişletmek, başkalarını kendilerine benzetmek, yakınlaştırmak ve en sonunda da aynılaştırmak için sembollere başvururlar.³⁷

Ulus simgeleyen semboller toplumsal ve kültürel kimliğin özünde yer almaktadır. Bu semboller doğadan alınma, insan icadı, cansız ya da canlı varlıklar ve imgelerden ritüellere, öykü anlatımına pek çok biçimde olabilir; vasfını her ne şekilde kazanmış olursa olsun bu semboller, insanları bir araya getirerek ulusların oluşumuna yardımcı oldukları gibi ortak şifreli bir sistem yarattıklarından yaşamsal bir işlevi yerine getirirler.³⁸ Örneğin; Karadağ'ın ismini aldığı Lovcen Dağı doğadan alma bir sembol iken Karadağ'ın geleneksel çalgısı olan "gusle" bir insan icadıdır. 19. yüzyılın

³⁴ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 15.

³⁵ Hüseyin Tutar, "Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği" (Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2006), 38.

³⁶ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 16-17.

³⁷ Koca, "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi," 87, 90.

³⁸ Kathryn Wilkinson, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*, çev. Seda Toksoy (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 214.

başlarında Karadağ'ın siyasi zaferlerini kazanmış, nesilleri etkileyen epik şiirler yazmış, Karadağlılar kadar Sırpalarında saygı duyduğu Karadağ'ın şair Prensi Petar II. Petrovic-Njegos Karadağ ulusunun canlı sembollerindendir.

2. SEMBOLLEŞMİŞ KÜLTÜR VARLIKLARI

İnsana özgü değerlerden biri olan kültür, üretilerek ve paylaşılarak bir topluluğu başkalarından farklı kılar, ona kimlik yükler ve semboller aracılığı ile kalıcı bağlantılar oluşturur. Kültürel semboller toplumsal aidiyet duygusu yaratarak bir topluluğun kendini ulus olarak tanımlanmasına katkı sağlar.³⁹ Doğu ve Batı arasında bir geçiş konumunu haiz Karadağ, pek çok uygarlığın yaşam sürdürdüğü bir bölgede yer almaktadır. Bu yüzden çeşitli kültürel ve dini etkilerin buluşma noktası olarak zengin mirasa sahiptir. Bugün Karadağ'da Akdeniz, Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Doğu uygarlıklarının izleri görülmektedir.⁴⁰ Karadağ'ın başkenti Podgorica ve eski kraliyet başkenti Cetinje, ülkedeki iki önemli kültür ve sanat merkezidir.⁴¹

Bir mekân hakkında bilgi sahibi olmak, mimarlık özelliklerinden ziyade o kültüre ait olmakla alakalıdır. Tarihi yapılar ve anıtlar ortak bir yaşamın mekânsal izlerini taşır. Bu yapılar belleğimizdeki bilgilerin görselleştirilmiş halidir ve ulusun değerlerini üzerlerinde barındırır, bir görsellikten öte o ulusun sahip olduğu alışkanlıkları, gelenekleri ve toplum bilgisini harmanlayarak kültürel bir kimlik oluşturur.⁴² Bu bağlamda, Karadağ'da var olan ve sembolleşen pek çok anıttan bahsedebiliriz. UNESCO'nun Dünya Doğal ve Kültürel Miras Listesinde yer alan Karadağ'ın Eski Kotor kasabası, adeta

³⁹ Aysen Temel Eginli ve Azra Kardelen Nazlı. "Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller," *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 2 (2018): 57, 63.

⁴⁰ "Montenegro culture-unique tradition and customs of our country," <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-culture/>, Erişim tarihi: 10.04.2020.

⁴¹ "Culture," <http://www.montenegroconsulate-lb.org/Culture.html>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁴² Burak Asiliskender, Hamiyet Gökmen Balcı ve Neşe Yılmaz, "Anıt Kavramı, Kimliğin Sürekliliği ve Değişim: Gevher Nesibe Medresesi Deneyimi," *Mimarlık Dergisi*, 322 (Mart-Nisan 2005).

Orta Çağ'a ait açık bir müze gibidir. 2.500 yıldır var olan kasabada İliyya, Roma öncesi ve Roma dönemlerine ait Gotik, Rönesans ve Barok kompleksinden oluşan yapılar, kültür ve medeniyetlerin çeşitliliğine tanıklık eden sayısız kanıt bulunmaktadır.⁴³

2.1. Kotor Saat Kulesi

17. yüzyıldan kalma saat kulesi Kotor'un simge eserlerinden- dir. 1602'de Venedikler döneminde yapılan kulenin sütunları Lovcen Dağı'ndan çıkarılmıştır; duvarındaki arma ise o dönemin prensine aittir.⁴⁴ Bir zamanlar kulenin önünde bulunan "utanç sü- tunu" olarak adlandırılan ve piramidi andıran üçgenel duvara suç- lular bağlanarak teşhir edilmiştir. Bu şekilde bir cezalandırma suç- luların toplumdan dışlanmasına, hatta hayatta kalabilmek için ka- sabayı terk etmelerine yol açmıştır.⁴⁵

Karadağ nüfusunun çoğunu Ortodokslar teşkil etmektedir. Ancak yedi yüzyıl öncesinde olduğu gibi bugün de ülkede farklı dinlere itikat eden Katolik Hristiyan, Musevi ve Müslümanlar yaşa- maktadır.⁴⁶

Bilindiği üzere modernlik öncesi klasik çağda geleneksel top- lumlar bütünleşmeyi din yoluyla gerçekleştirmişlerdir.⁴⁷ İnsan yer- leşimi mabetlerin çevresinde gerçekleşerek, toplum düzeni mabet- ler etrafında kurulmuştur. Bu mabetlerden birkaçına değinmekte yarar vardır.

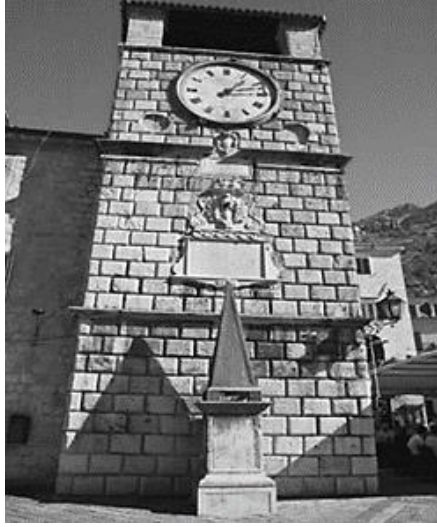
⁴³ "Authentic Culture of Montenegro-Kotor," <https://www.ramstravel.co.me/page.php?id=276>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁴⁴ "Clock tower in the Square of Arms," <https://waytomonte.com/en/p-3156-clock-tower-in-the-square-of-arms>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁴⁵ "Kotor Town in Montenegro, Europe-Clock Tower," <https://www.thousandwonders.net/Kotor#:~:text=In%20front%20of%20the%20Clock,to%20leave%20town%20to%20survive>, Erişim tarihi: 13.06.2020.

⁴⁶ Eldar Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, çev. Ali Asker (İstanbul: Erkam Yayın- ları, 2021), 105.

⁴⁷ Bayram Sevinç, "Ontolojik Mekân Siyaseti ve Mabet," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 67 (2013): 57.

Resim 1. Kotor Saat Kulesi

2.2. Cetinje Manastırı

Lovcen Dağı'nın altında yer alan Cetinje Manastırı Karadağ tarihinde önemli bir yere sahiptir. 15. yüzyılda kurulan ve önemli yaşam alanı haline gelen Cetinje, Karadağ'da kültürün beşiği, ayrıca Ortodoks dininin merkezi olmuştur. Osmanlı yönetiminde 16. yüzyıldan itibaren Karadağ'da *vladika* adı verilen din adamları 1852 yılında II. Danilo Petrovic'in başa geçip din ve devlet işlerini ayırıcaya kadar, dini görevlerinin yanı sıra Karadağ toplumunun yöneticiliğini de yapmışlardır.⁴⁸ Bu yüzden Cetinje Manastırı Karadağ'ın kaderinin belirlendiği ve şekillendiği yer olması bakımından da önem arz etmektedir. Cetinje Manastırı, bünyesinde hediyeler, kutsal emanetler, pullar ve süslemelerden oluşan bazı koleksiyonları da barındırmaktadır. Manastır, yüzyıllar boyunca üstlendiği tarihi

⁴⁸ Abidin Temizer, "Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913" (Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 22; Ali Gökçen Özdem, "Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)" (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012), 39.

misyonuylayla, maneviyatın ve özgür düşüncenin simgesi olarak tanınır.⁴⁹

Resim 2. Cetinje Manastırı

2.3. Ostrog Manastırı

Birçok kültürde asırlarca, hatta binyıllarca tarihi olan ve kutsallık atfedilen mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanların bir kısmı insan tarafından yapılırken bir kısmı da ırmak, kaya ve ağaç gibi doğal olabilir. Ulusların tarihi ister dinsel ister folklorik anlamlı olsun, toplum bilincine yerleşen ve kültürlerinin sembolü haline gelen kutsal yerlerle doludur.⁵⁰ Balkanlar genelinde en çok ziyaret edilen kutsal yapılardan biri belki de birincisi olan, Danilovgrad Belediyesi sınırları içinde yer alan “Ostrog Manastırı”ndan gizem dolu bir mekân olarak bahsedilmektedir. Yüksek bir tepede yer alan bu manastır, Türkiye’deki Sümela Manastırı gibi kayalıklara gömülü görüntüsüyle ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Halk arasında yaygın olan söylentilere göre manastıra uzayan ve pek güvenli olma-

⁴⁹ “Cetinje Monastery,” <https://museu.ms/museum/details/183/cetinje-monastery>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

⁵⁰ Wilkinson, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*, 232.

yan bu zikzaklı dağ yolunda herhangi bir trafik kazası yaşanmamıştır; bunun nedeni yolun ve yolcuların 17. yüzyılda bu mabedi inşa etmiş Metropolit Vasili Yovanovic'in koruması altında olmalarıdır. Bir başka anlatıya göre; 18. yüzyılda dönemin Karadağ Knezi'nin kardeşi Mirko Petrovic, bir gece yarısı kendi birliği ile Osmanlı askerlerine görünmeden geçerek (Kutsal Ruh onları görünmez kılmış) metropolitin manastırdaki cesedini kurtarabilmiştir. Keramet sahibi Vasili Yavanovic'in kutsal ruhu bu ziyaretgahı İkinci Dünya Savaşı döneminde de korumuştur. Yerel anlatılara göre mabede atılan Alman mermisi, manastırın Kara Haç Kilisesi'ne götüren kapısına isabet etmiş, kapıyı kırmış, fakat patlamamıştır; mermi hala manastırda bulunmaktadır. Yüzlerce ziyaretçi buraya gelerek dua ve yakarırlarının işitileceği inancıyla bahçedeki çeşmenin suyundan içmektedir.⁵¹

Resim 3. Ostrog Manastırı

2.4. Cetinjeli Aziz Petar ve Kral Nikola Anıt Heykelleri

Resmi binalara, şehir meydanlarına dikilen anıtlar mimariyi tamamlama işlevinin yanı sıra ulusa estetik bir temsil sağlar. İnsan-

⁵¹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, 106, 140-141.

lık binlerce yıldır killeri, kayaları, ahşapları biçimlendirerek üç boyutlu bir temsili ifade eden heykeller yapmıştır. Bir modernlik formu olarak; ulus-devlet ve ulusçuluğun şekillenmesinde Yunan-Roma medeniyetlerinden gelen ve 15. yüzyıl Rönesans'ı ile tekrar yorumlanarak Barok-Rakoko özelliklerinden arınmış Grek-Roma esintili insan biçimcilikle yüklü klasik tarzda uygulanmıştır. Anıt ve heykeller ulusu hayal etmenin yanı sıra anıyı taze tutma işlevi görür. Böylece sürekli hatırlayan bellekte biz ve köken duygusu canlılığını korur.⁵² TDK'da "Anıt" sözcüğü; "önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide" olarak tanımlanmaktadır.⁵³ Ulus inşa sürecini yaşayan her bir topluluk gibi Karadağlılar da tarihlerinde yer alan ve önemli rol oynayan şahsiyetleri anıtlarda yaşatarak kimlik bilincini diri tutmaya çalışmıştır. Bu şahsiyetlerden birisi 1782-1830'de Karadağ'ı yönetmiş I. Petar Petrović Njegoš'tur. Ölümünden sonra başa geçen yeğeni II.Petar Petrović Njegoš onu Sırp Ortodoks kilisesine "Çetinje'li Aziz Peter" adıyla aziz ilan ettirmiştir.⁵⁴ Onun döneminde başıboş derebeyler bir araya getirilerek tek bir güç merkezi oluşturulmuştur.⁵⁵ Ayrıca I. Peter Petrović Njegoš Napolyo'nun Dalmaçya'daki ordusuna karşı elde ettiği zaferle ün kazanmıştır. Karadağ'ın dönüm noktası olan I. Petar Petrovic döneminde, merkezi hükümet kabile liderleri karşısında daha güçlü duruma gelmiş, böylece devletleşme süreci başlatılmıştır. Karadağ'ın yöneticisi olmasına rağmen mütevazı bir keşiş olarak yaşamını hücrede sürdüren I. Petar Petrovic 18 Ekim 1830'da vefat etmiştir; naaşı Çetinje Manastırı'nda korunmaktadır.⁵⁶ Bu yüzden I. Peter Petrović Njegoš'un anıtı Kara-

⁵² Hacı Ali Şimşek, "Ulusun Estetik Temsili" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 100.

⁵³ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 07.04.2022

⁵⁴ Ali Gökçen Özdem, "Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)" 95.

⁵⁵ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, 221.

⁵⁶ Osman Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ," *Balkanlar El Kitabı* içinde, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ (Çorum-Ankara: Karam&Vadi Yayınları, 2006), 368; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1, 18.ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan

dağlılara birlik ve beraberlik karşısında kazandıkları zaferi simgelemektedir. Karadağ'ın ilk ve son kralı olan Nikola Petrović Njegoš'un anıtı ise başkent Podgorisa'da yer almaktadır.

Resim 4: Aziz Petar Heykeli

Resim 5. Nikola Petrović Njegoš Heykeli

Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 97, "Hagiographies of the Serb Saints of Montenegro," <https://www.njegoss.org/orthodoxy/hagiog.htm>, Erişim tarihi: 09.04.2022.

2.5. Kotor Kedileri

Tarih boyunca hayvanlar belli toplumlar tarafından sembol olarak seçilmiş veya zamanla sembol haline gelmiştir. (Örneğin panda Çin’de, boğa İspanya’da, kanguru Avusturya’da vs.). Karadağ’ın Kotor kasabasında kedilerin sembolik bir anlamı vardır. Burada yoğun bir kedi popülasyonu gözlemlenmektedir; hatta kedi meydanı adı verilen bir meydan ile geliri Kotor kedilerinin beslenmesi ve bakımı için kullanılan bir kedi müzesi bulunmaktadır. Kasaba kedi figürü ile süslenen hediyelik eşyalar ve biblolar satan çok sayıda dükkâna ev sahipliği yapmaktadır. Bazı Karadağ vatandaşları Kotor’u kedilerin kurtardığına ve kedilerin şans getirdiğine inanmaktadır.⁵⁷

Resim 6. Kotor Kedileri

2.6. Mimoza Çiçeği ve Festivali

Bilindiği üzere, kutlamalar, geçit törenleri, törensel etkinlikler insanlar üzerinde ulusal sembollere benzer psikolojik etki yaratır. Bununla birlikte, semboller grup kimliğini yönlendirmek için somut nesnelere sağlarken, sembolik faaliyetler insanların bu özdeşleşmeyi davranışsal olarak iletmesine olanak tanır. Bir geçit töreninde yürüyüş yapmak veya başkalarının bunu yapmasını izlemek, bir bayrak sallamak gibi sembolik faaliyetlere katılım, ulusal kimliğin

⁵⁷ Sabrina Faramarzi, "The Bizarre History of Kotor's Fascination With Cats," <https://theculturetrip.com/europe/montenegro/articles/bizarre-history-kotors-fascination-cats/>, Erişim tarihi: 13.06.2020.

ifadesi için eşsiz fırsatlar sunar.⁵⁸ Festival gibi törensel teşhirler aracılığıyla vatandaşlar ortak ulusal üyeliklerine yönlendirilir ve ulusal kimlik sürekli olarak pekişir. Bir ulusu tanımlamak ve sürdürmek o kadar önemlidir ki siyasi liderler vatandaşları ulusun sembollerine bağlamakta hiçbir masraftan kaçınmazlar.⁵⁹ Hayvanlar gibi çiçekler de sembolik anlamlar taşır ve bazı ülkelerde çiçekler birer sembol olarak bilinir. Örneğin; lale Hollanda ve Türkiye'nin, ayçiçeği Ukrayna'nın, iris Fransa'nın ulusal simgeleri arasındadır. Karadağ'ın Herceg Novi şehrinin tüm kıyılarını muhteşem bir bahçeye dönüştüren ve kışa meydan okuyan Mimoza çiçeği de Karadağ'daki sembollerinden biridir. 1969'dan bu yana şubat ayının ilk hafta sonundan başlayarak Karadağ'ın kuzey kıyı bölgesinde, her yıl Mimoza Festivali düzenlenmektedir. Festival, baharın gelişini kutlamak için Karadağlıları bir araya getirir. Her yıl yaklaşık 20.000 ziyaretçiyi bir araya getiren festival geniş program yelpazesine sahiptir. Bunların en ilgi çekenleri; yetişkinler ve çocuklar için kostüm partileri, geçit törenleri ve konserlerdir. Mimoza çiçeği insanlar için yeniden doğuşu, baharın vadini temsil eder.⁶⁰

Resim 7. Mimoza Çiçeği

⁵⁸ Schatz and Lavine, "Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement," 333.

⁵⁹ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 16.

⁶⁰ "Mimosa Festival," <https://www.hercegfest.me/en/mimosa-festival/>, Erişim tarihi: 10.04.2022; "Mimosa Festival in Herceg Novi," 15 February 2022, <https://hajde.media/events/33>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

2.7. Lovcen Dağı

Bir ulusun inşasında bölgesel görüntüler önemli yere sahiptir. Sosyo-tarihsel ve semiyotik yapılar olarak manzaralar genellikle ulusun kendi algısını yakalamak için görsel bir mecaz olarak kullanılır. Genellikle bu manzaralar, uluslar açısından kendi geçmişleri ile bağlantılı ideolojik anlamlar taşır.⁶¹ Karadağ adının esinlendiği aynı zamanda bir milli park olan Karadağ'ın güneybatısındaki Lovcen Dağı, özgürlüğün sembolü olarak kabul edilir.⁶² Karadağlılar ve Sırp-ler için önemli bir şahsiyet olan Karadağ'ın prens piskoposu aynı zamanda şair ve filozof olan Petar I.Petrović Njegoš'un türbesi, dağın 'Jezerki' zirvesindedir.

Resim 8. Lovcen Dağı

2.8. II. Peter Petrović Njegoš

Shakespeare İngiltere için ne ise, Njegoš Karadağlılar ve Sırp-ler için de öyledir. Ulusal olarak en çok temsil edilen Njegoš'un Dağ Çelengi (Gorski Vijenac) adlı büyük eseri hem yurtiçinde hem de yurtdışında Sırp-Hırvat edebiyatına benzeri olmayan bir başarı getirmiştir. Eser Rusça, Bulgarca, Çekçe, Slovence, İtalyanca, Almanca, Macarca, İsveççe, Fransızca ve İngilizceye çevrilmiştir. 1846

⁶¹ Helen Andersson and Angela Smith. "Flags and fields: a comparative analysis of national identity in butter packaging in Sweden and the UK," *Social Semiotics*, (2021): 2.

⁶² "Lovcen-the symbol of Montenegrin freedom," <https://www.itinari.com/lovcen-the-symbol-of-montenegrin-freedom-9lk7>, Erişim tarihi: 14.06.2020.

yılında Cetinje'de yazılan bu eser, ilk basım yılı olan 1847'den bu yana hem Karadağlı ve Sırp ulusal kimlerinin hem de Yugoslav ortak kimliğinin oluşmasında esin kaynağı olarak kabul görmektedir.⁶³

Karadağ'ın eski kraliyet başkenti Cetinje de Lovcen Dağı'nın altındadır. Yine Lovcen Dağı'nın yamacında Cetinje'de yer alan Njigusi köyü, tarihsel, kültürel ve aynı zamanda duygusal bir öneme sahiptir. Karadağ'ın birçok yöneticisi burada doğmuştur. Njegos'un doğduğu küçük taş ev de burada yer almaktadır. Evin içerisinde eşyaların yanı sıra, 1847'de Viyana'da basılan "Dağ Çelengi" şiirinin ilk baskımının olduğu edebi eser ve Petrović ailesinin soy ağacı da sergilenmektedir.⁶⁴

Resim 9. II.Petrović Njegoš'un mozolesi

2.9. Geleneksel Çalgı Gusle

Eski Karadağ geleneksel müziği yüzyıllar boyunca, belirli müzikal ifadenin tüm unsurlarını koruyarak, çeşitli iç ve dış unsur-

⁶³ "Lovcen National Park," <https://www.summitpost.org/lov-en-national-park/601473>, Erişim tarihi: 05.08.2020.

⁶⁴ "The Village Njegusi," <https://waytomonte.com/en/p-925-the-village-njegusi>, Erişim tarihi: 15.06.2020.

ların etkisi altında oluşarak gelişmiştir. Karadağ halk müziği, geleneksel enstrüman olan “gusle” ile yapılır. Akça ağaçtan yapılan bu enstrüman baş kısmında en çok iki başlı kartal, devlet hanedanlık armaları, Lovcen Dağı’nın şekli veya Karadağ tarihinin ünlü karakterleri gibi oyulmuş süslü motifler yer almaktadır. Gusle çalan kişiye ise “Guslar” denir. Çok sayıda insanın toplandığı gusle gecelerinde geleneksel halk kostümü giymiş Guslar, bir sandalyeye oturur, Karadağ’ın çalkantılı tarihindeki savaş ve kahramanlık öykülerini anlatan destansı şarkılar söyler. Bu beceri, ailede ve özellikle Karadağ’ın kuzey kesiminde ve Cetinje çevresindeki bölgede kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.⁶⁵

Resim 10. Guslar

2.10. Geleneksel Oro Dansı

1980 ve 1990’lı yıllarda ortaya atılan milliyetçilikle ilgili görüşlerde, folklor çalışmaları ve milliyetçilik akımının tarihsel yönden kesiştiği analiz edilmiştir. Bu bağlamda ulus inşası süreciyle geleneksel danslara ilgi artmıştır. 20. yüzyılın yarısında birçok ülkede kurulan ulusal halk dansı toplulukları da ulusların inşa süreçlerine katkı sağlamıştır.⁶⁶ Karadağ’ın değişik formlarda olan geleneksel dansına “Oro” denir. Tipik olarak bu dansda genç erkek ve kadınlar

⁶⁵ “Gusle,” <http://destination-montenegro.com/gusle/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.

⁶⁶ Berna Kurt, “Türk Ulusu”unun Dans Yoluyla Temsili: Devlet Halk Dansları Topluluğu,” *Folklor/Edebiyat*. 19/73 (2013): 10.

bir çember oluşturup şarkı söyler. Cesur genç bir erkek daire içine girer ve bir kartal taklidiyle dans etmeye başlar. Buradaki amaç topluluğu etkilemektir. Çemberi oluşturanlar onu öven ya da şakacı bir şekilde alay eden şarkıyla karşılık verir. Kısa süre sonra erkeğe eşlik etmek üzere daire içine bir kız katılır. Kız kartalı daha zarif bir şekilde taklit ederek erkekle karşılıklı dans etmeye başlar.⁶⁷

Resim 11. Geleneksel Oro Dansı

2.11. Njegusi Jambonu ve Njegusi Peyniri

Coğrafi bir terim olarak Karadağ'dan 15. yüzyılın sonlarına ait belgelerde bahsedilmektedir. Eski Karadağ dört bölgeden oluşmakta idi. Bunlar; Crmnica, Rijeka, Ljesan ve Katun bölgeleridir. O dönemler Karadağ halkı daha ziyade hayvancılık ve çiftçilikle uğraşmaktaydı; sosyal koşullara göre çok fakirdi. Daha sonra Karadağ, topraklarını genişleterek bazı verimli bölgeleri de içine almış ve böylelikle ortalama yaşam standartları da yükselmiştir.⁶⁸ Ülke topraklarının genişlemesi sayesinde, yetiştirilen ürünlerde çeşitlilik sağlanmıştır. Adriyatik sahilinden toprak kazanımı da deniz ürünlerine ulaşımı kolaylaştırmıştır. Geleneksel Karadağ mutfağında,

⁶⁷ "Culture-Traditions Folk Dances Oro," <https://www.discover-montenegro.com/culture/>, Erişim tarihi: 02.06.2020

⁶⁸ Vesna Vujačić and Filip Kovačević, "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro," *Anthropological Notebooks*. 22/1 (2016): 97.

tarımdan ziyade hayvancılığın yapılması nedeniyle süt ve süt ürünleri bol miktarda tüketilmiştir. Et ve yumurta sıcak küllerde pişirilirken, Skadar Gölü'nden tutulan çeşitli balık türleri de Karadağ'ın geleneksel mutfağında yer almıştır.⁶⁹ Uzun bir geçmişten süregelen Karadağ mutfağı ülkenin coğrafi konumundan kaynaklanan faktörlerin tesiri altında şekillenerek gelişmiştir. İtalyan, Türk, Macar ve diğer komşu ülkelerin yemek kültüründen etkilenen bu mutfakta, Karadağ toplumuna özgü yiyecek çeşitleri geliştirilmiştir.⁷⁰ Küçük bir ülke olmasına rağmen Karadağ'da, üç bölgenin (kıyı, göl ve dağ) her birinde coğrafi, iklimsel ve tarihsel olarak özgün yemek kültürleri oluşmuştur. Eski çağlarda et yemekleri belki haftada bir veya özel kutlamalar için kullanılsa da et ve balıklarını korumak için farklı tütüleme ve kurutma yöntemlerinin geliştirilmesiyle Karadağ mutfağında sıkça kullanılmıştır.⁷¹ Njegusi Jambonu (Njegusi Prosciutto) Karadağlıların kültürel mirasının bir unsuru olarak kabul edilmektedir.⁷² Njegusi köyünün yerel mutfağına ait bu jambonu farklı kılan özelliği köyün coğrafi konumudur. Dağlardan gelen hava ile güneyden gelen havanın karışması, kurutulan bu ete özel bir aroma katmaktadır.⁷³ Karadağ mutfağının evrensel bir sembolü haline gelen, yapım aşaması en az bir yıl süren Njegusi Jambonu, Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı tarafından koruma altına

⁶⁹ Vujačić and Kovačević, "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro," 97.

⁷⁰ "Montenegrin cuisine-authentic experiences," <http://www.balkanfoodrecipes.com/balkan/greek-romanian-bulgarian-cuisine/montenegrin-cuisine/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.

⁷¹ Ljubomir Filipović, "Njegusi Sausage: Not for a Summer Meal, But Still," *Total Montenegro News*. 21 June 2018. https://www-total--montenegro--news-com.translate.google/gourmet/1478-njegusi-sausage-not-for-a-summer-meal-but-still?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc, Erişim tarihi: 06.04.2022.

⁷² "Njegusi Prosciutto-authentic Montenegrin Specialty you must try," <https://portomontenegro.com/blog/njegusi-prosciutto-montenegrin-specialty/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁷³ "Njeguski Prust-Montenegro," <https://www.myguidemontenegro.com/services/njeguski-prsut>, Erişim tarihi: 15.06.2020.

alınmıştır.⁷⁴ Kurutulmuş et dışında, taze olarak sütle pişirilen ve içe-
risinde çeşitli sebze ve baharatların bulunduğu sütlü kuzu yemeği
de Karadağ geleneksel mutfağının vazgeçilmezleri arasındadır.⁷⁵
Kuşaktan kuşağa aktarılan süt üretimi ve işlenmesi, Karadağlı çiftçi-
lerin başlıca uğraşlarından. Hem tarihsel hem de günümüzde
Karadağ mutfağında çok çeşitli süt ürünleri yer almaktadır. Üretim
gelenegi yaklaşık 120 yıl olan Njegusi peyniri de Karadağ mutfak-
ğında ulusal statüye sahiptir.⁷⁶

Resim 12. Njegusi Jambonu

Resim 13. Njegusi Peyniri

2.12. Geleneksel Karadağ Şarapları

Karadağ'ın ünlü şaraplarının üretim tarihi Orta Çağ'a kadar
uzanmaktadır. Karadağ'da doğa ve iklim şartları nedeni ile en çok
yetiştirilen ürünlerden birisi de üzümdür. Üzüm yetiştiriciliği 3.
yüzyılda İriller ile başlamıştır. Orta Çağ'da Romalılar döneminde

⁷⁴ Feđa Šašić, "Montenegrin Prosciutto: Product Under Protection In Montenegro," 18 December 2018. <https://www.total-montenegro-news.com/gourmet/2871-montenegro-prosciutto>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁷⁵ Maja Jankovic, "Top 20 Most Popular Foods in Montenegro," 24 October 2021, <https://www.chefspencil.com/most-popular-foods-in-montenegro/>, Erişim tarihi: 11.03.2022.

⁷⁶ "Njegusi Prosciutto-authentic Montenegrin Specialty you must try,"

de şarap yapımına geçilmiştir.⁷⁷ Karadağ küçük bir ülke olmasına karşın, ünlü Planteze bağı 5.700 dönümlük arazisi ile, Avrupa'nın en büyük bağıdır. Planteze'nin Sipcanik şarap mahzeni bir zamanlar Yugoslavya döneminde halk ordusu için uçak hangarı olarak inşa edilmiştir. Günümüzde bu yeraltı mahzenine turistler için günlük turlar düzenlenmektedir.⁷⁸

Resim 14. Sipcanik Şarap Mahzeni

2.13. Geleneksel Kostüm

Karadağlıların Sırp etnik bilinci, Karadağ'ın kültür bileşenlerine de yansımıştır. Bu etkileşim Karadağ'ın tören kostümü, şapkası, bayrağı, devlet arması ve milli marşlarında çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Geleneksel kostümler Karadağ kültürünün önemli bir unsurdur. Kostümün yapım aşamasının yaklaşık üç ay sürdüğü söylenmektedir. Yüzyıllar boyunca sayısız işgallerin hedefi olan Karadağ, çeşitli kültürlerin etkisine maruz kalmıştır. Bu nedenle kostümlerinin kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Kültürel tarihsel gerçeklerin yanı sıra, coğrafi koşullar, kostüm yapımındaki kumaşların seçimini de etkilemiştir. Bugün Karadağ'da bile

⁷⁷ Vujačić and Kovačević, "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro," 102.

⁷⁸ "The View&Look from The Lorgest Vineyard In Europe," <http://www.worldrider.com/the-view-look-from-the-largest-vineyard-in-europe/>, Erişim tarihi: 19.06.2020.

bazı köylere erişmek güç iken, geçmişte birçok köyün medeniyet ile temasının olmaması,⁷⁹ kırsal nüfusun geleneksel kıyafetlerini 19. yüzyıla kadar, çoğunlukla köydeki kadınlar tarafından kolay bulunan malzemelerden yapılmasını zorunlu kılmıştır. En sık kullanılan kumaşların hammaddesi yün, keçi kılı, kenevir, keten ve az miktarda ipekti.⁸⁰ Geleneksel kıyafetlerinde Slavlara özgü kırmızı, mavi ve beyaz renkler bulunmaktadır.⁸¹ Karadağ kostümleri Avrupa'nın en güzel kostümlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bunları Balkan ülkelerindeki giysilerden ayıran en belirgin özellik, üzerindeki altınsı işlemeleridir. Yüksek kaliteli malzemedan yapılmış parlak renkli kostümler, son derece etkileyicidir. Geçmişte iyi bir kostümün fiyatı 3 çift öküze eşit olup bir evde olabilecek en değerli şeydi. 18. ve 19. yüzyılda ülkeyi ziyaret eden birçok gezgin, evin çok mütevazı iç mekanının aksine, Karadağ halkının çok lüks kıyafeti karşısında şaşırıklarını vurgulamaktadırlar. Lüks giyinmek bir Karadağlı için gururdur.⁸² Karadağ'ın etnik topluluğunun sembolü haline gelen tören kostümü ilk kez Petar II. Petrović Njegoš tarafından tasarlanarak kullanılmıştır. Kostüm altın işlemeli kırmızı yelek, mavi pantolon, beyaz gömlek ve beyaz diz çoraplarından oluşması, Sırp bayrağının üç rengini simgelediği aşikardır.

2.14. Geleneksel Şapka

Yine Petar II. Petrović Njegoš tarafından bazı klan liderlerine Sırp kimliklerinin işareti olarak giymeleri için hediye edilen geleneksel şapka, Sırp kimliği ile ilgili tarihi mesajlar taşımaktadır. Düz kısmı kırmızı kumaştan yapılan şapkanın çevresinde siyah bir sargı, üzerinde altın renkli nakış vardır. Bu nakışların çoğu ulusal ve ta-

⁷⁹ "Montenegro traditional costumes," <http://www.panacom.net/montenegro-folklore-costumes/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

⁸⁰ "Montenegro national costume-discover our cultural heritage," Porto Montenegro. <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-national-costume/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

⁸¹ "Heritage of Montenegro-Serb national instrument-Gusle," <http://www.njeg.org/heritage/gusle.htm>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁸² Sanja Mitrovic, "Montenegrin national costume: one of the most beautiful in Europe," <https://www.sanjamitrovic.me/2017/03/14/montenegrin-national-costume-one-of-the-most-beautiful-in-europe/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

rihi sembollerdir. Siyah kısım I. Kosova Savaşı'ndaki Sırp felaketinin yasını, kırmızı kısım dökülen Sırp kanını ifade eder. Beş yarım daire altın işleme ise Osmanlının hakimiyeti altında geçirilen ve Sırlara göre büyük acılar barındıran beş yüz yılı temsil eder. Beş yarım daire içindeki dört "C" (Kiril alfabesinde "S" diye okunmaktadır) harfi Sırları simgeler. Bu harfler, Sırların ünlü sloganı olan Samo Sloga Srbina Spasava, yani "Sadece Birlik olmak Sırları Kurtarır" deyimine işaretler. Şüphesiz Karadağ etno-sembolizminin oluşmasında Orta Çağ Sırp Devleti'nin katkısı büyüktür.

Resim 15. Geleneksel Karadağ Kostümü

Resim 16. Geleneksel Karadağ Şapkası

3. BAĞIMSIZLIK ÜLKÜSÜ VE SEMBOLLER

Ulusçuluğun etkisi ile imparatorlukların yıkılmasından sonra görünen izlenecek en uygun yol ulus-devlet oluşumudur. En küçük toprak parçasına sahip devletten en büyüğüne kadar devletler ulus inşasında eşit tanınma hakkına sahip olmuştur. Ulus-devleti inşa etme sürecindeki toplumların siyasi elitleri, hem diğer devletlerin maiyetinde kabul görme hem de kendi üyeleri üzerinde ulus bilincini oluşturma amacıyla ulusu temsil eden ve gelecek nesillere aktarımını sağlayacak çeşitli parametrelere ihtiyaç duymuşlardır.⁸³ Çağımızda ulus-devletler ulusun birlikteliğine, ortak değer ve duygu oluşumuna katkı yapacak semboller icat ederek uluslararası arenada bu sembollerle temsil edilmektedir.⁸⁴ Semboller, saygı duyulması ve korunması gereken önemli değerlerdir. Ulus inşa sürecinde icat edilen; ulusal bayrak, ulusal marş, ulusal arma bağımsız bir ülkenin kendi kimliğini ortaya koyarak saygı ve sadakat uyardırır. Bu unsurlar, kendi başlarına, bir ulusun bütün düşüncesini ve kültürünü yansıtır.⁸⁵

3.1. Bayrak ve Devlet Arması

Bir ülkenin bağımsızlığını simgeleyen en büyük değer bayraktır. Bayrak; “*Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak*”⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bayrakların uzun tarihi geçmişi vardır. Bayrağı andıran görseller eski çağlarda dünyanın her yerinde kullanılmıştır.⁸⁷ İlk çağlarda insan; küçük aile grupları, klanlar ve topluluklar halinde yaşadığında, ona yiyecek ve barınak sağlayan doğa ile yakından bağlantılıydı. Doğa, ilkel insanın yaşamını birçok yönden etkilemiştir. Hayatta kalması ve günlük yaşamında ona yardımcı olan doğa nesnelere, özellikle bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar insan için kutsaldı. Zamanla ilkel topluluklar,

⁸³ Merve Çetin Dağdelen, “Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Tezahürleri,” *Aorasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10/30 (Mart 2022): 354.

⁸⁴ Tutar, “Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği” 38.

⁸⁵ Hobsbawm ve Ranger, *Geleneğin İcadı*, 14.

⁸⁶ TDK-Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>

⁸⁷ Krzysztof Jaskulowski, “The Magic of the National Flag,” *Ethnic and Racial Studies*, 39/4 (2016): 558.

aile, klan ve kabilelerini kendileri tarafından totem olarak uyarlanan bu tür nesnelere adlandırmışlar. Her aile, klan veya kabile, kimliğinin bir işareti olarak meskeninin yanına totem direk ve sütunlar dikmiştir. Aile fertleri zaman zaman totemlerini kıyafetlerine boyamış, hatta totemik desenlerden vücutlarına dövme yapmışlardır. Böylelikle, totemler kabilelerin sembolü ve sancağı haline gelecek onların arması olarak hizmet etmiştir.⁸⁸

Avrupa’da bayraklar, Haçlı Seferleri sırasında, Arap savaş sancaklarının etkisiyle yaygınlaşmıştır. Figürasyonun yasaklanmasıyla daha sonra Araplar soyut kalıplara yönelmek zorunda kalmışlardır. Hristiyan dünyasında ilk bayraklar haç imgesi taşıdığı için “haç bayrakları” olarak adlandırılmıştır. Arap etkisinin yanı sıra haç bayraklarının kullanımı Konstantin’in askeri standartlarında haç savaşına taşıma inancıyla pekiştirilmiştir. Orta Çağ Avrupa’sında bayraklar dinsel ve askeri bir nitelik taşımıştır.⁸⁹ Tarihte, bir toprak için savaşıldığında kazanan taraf o toprağa hemen bayrağını diker ve böylelikle o toprak parçasında egemenliğini ilan ederdi. Bayrak bir toprağın kime ait olduğunu gösteren en belirgin unsurdur.⁹⁰

Bayrak sadece bir asaya bağlı bez parçası değil, bundan çok daha fazlasıdır. Bir ailenin, bir topluluğun veya bir ülkenin inancının simgesidir; bu yüzden çok eski zamanlardan beri insanlar bayrakları için canlarından geçmişlerdir.⁹¹ Ulus inşasında önemli bir yeri olan bayrak, bir ulusun bağımsızlığını, bütünlüğünü ve birliğini sembolize etmektedir. Bayrak, ayrıca uluslararası arenada da bir devlet olarak tanınmanın olmazsa olmaz kriterlerindedir.⁹² Ulusal bayraklar vatandaşların ulusal gruba bağlılıklarını artırırken, insanların zihninde ulusla ilgili kavram, anlamlılık ve hisleri

⁸⁸ K.V. Singh, *Our National Flag* (India: Publications Division Ministry of Information & Broadcasting, 1991), 1-2. (Söz konusu kaynağın elektronik versiyonu kullanılmıştır).

⁸⁹ Krzysztof Jaskulowski, “The Magic of the National Flag,” 558-559.

⁹⁰ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 4-5.

⁹¹ Singh, *Our National Flag*, 1.

⁹² Hüsamettin İnaç ve Mohammed Rafiq Sada, “Ulus İnşası ve Uluslaşma,” *Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi*, 1/1 (2021): 15.

uyandırır.⁹³ Farklı etnik köken, din, mezhepleri barındıran toplumlarda uluslaşma süreci yeterince başarılı olamazsa; bölücü, ayrılıkçı gruplar öncelikle bir bayrak tesis ederek bu taleplerini ilan ederler. Ancak bir ulus devletin ulusal bayrağı tektir ve bir ikincisine katıyen müsaade edilmez.⁹⁴

Tarihte yaşanan belirli anlar da bayraklardan okunabilmektedir. Bayrakların tarihsel kayıtları incelendiğinde liderlerin ulus içindeki değişiklikleri yansıtmak için amblemlerini sık sık değiştirdikleri görülmektedir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya hükümeti armasında bulunan geleneksel kartalın ayaklarına kırık zincir eklenerek ulusun yeniden özgürlüğüne kavuştuğu sembolize edilmiştir.⁹⁵

Tarihi süreç içerisinde Karadağ bayraklarında çeşitli değişimler olmuştur. Bayrak üzerinde taşıdığı renkler ve simgeler ile toplumun her üyesi için özel bir anlam kazanır, çünkü bayrak belirli duyguları ve anıları uyandırabilme gücüne sahiptir.⁹⁶ Bayraklarda ve armalarda gücün ve özgürlüğün sembolleri olarak bir takım hayvan figürleri, bazı renkler veya renk karışımları, gök cisimleri, denizler, dağlar vb. ulusal sembollerin temsilinde kullanılmaktadır.⁹⁷

Slav haklarının bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemlerde, Pan-Slav Kongresi'nin bayrağını, yatay eşit şekilde mavi, beyaz, kırmızı renkleri seçmesiyle, bu üç renk Avrupa'nın diğer Slav bölgelerine de yayılmıştır.⁹⁸ Günümüz Karadağ'da bu üç yatay renk kullanılmasa da geçmişte prenslik ve kraliyet bayraklarında ve daha sonra Yugoslavya birlikleri içinde kullanılmıştır. Karadağ Prensligi ve daha sonra Karadağ Krallığı Anayasası'nda Slav renkleri kabul edilmiştir. Karadağ Krallığı Anayasası'nın 39. maddesinde; "*Halkın*

⁹³ Nagihan Taşdemir, "Bayrağa Yüklenen Anlamlar: Sosyal Kimlik Motivasyonlarının Rolü," *Türk Psikoloji Yazıları*, 22/44 (Aralık 2019): 95-96.

⁹⁴ İnaç ve Sada, "Ulus İnşası ve Uluslaşma," 15.

⁹⁵ Cerulo, *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*, 4-5.

⁹⁶ Emre Gökalp, "Milliyetçilik-Kurumsal Bir Değerlendirme," *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1 (2007): 292.

⁹⁷ Tutar, "Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği," 38.

⁹⁸ "Rusya bayrağının ilginç hikayesi," <http://www.turkrus.com/405529-rusya-bayraginin-iliginc-hikayesi-xh.aspx>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

renkleri kırmızı, mavi ve beyazdır” denilmektedir. Karadağ Slav üç rengini, ilk kez 1858’de Prens Danilo Petrović Njegoš bir bayrak olarak kullanmıştır.⁹⁹ Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Karadağ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın (daha sonra Yugoslavya Krallığı olmuştur) bir parçası olduğunda kendi bayrağı yoktu. İkinci Dünya Savaşı’nda mihver devletleri tarafından dağıtılan Yugoslavya Krallığı savaş sonunda Yugoslavya federasyonu olarak tekrar kurulmuş ve kurucu cumhuriyetlere bayraklarını kullanmalarına izin verilmiştir. Karadağ da kurucu cumhuriyet olarak 1993 yılına kadar zemininde Slav üç rengi bulunan ve ortasına sarı çerçevesi kırmızı yıldız yerleştirilmiş bir bayrak kullanmıştır.¹⁰⁰ Bugün Karadağ’da halen Slav üç renginin ulusal bayrakta yer almasını isteyen muhalifler de vardır.¹⁰¹

Modern dönemde hayvana yüklenen anlam eski dönemlerde olduğu kadar anlamını yitirmişse de günümüzde de sembol olarak halen bayraklarda çeşitli hayvan figürleri kullanılmaktadır. Farklı kültürlerde farklı anlamları olan hayvanlar birçok ulusal bayrakta da yer almıştır. Birleşmiş Milletler tarafından tanınan devletlerden 23’ünün bayrağında farklı hayvan figürleri yer almaktadır. Kullanılan bu çeşitli hayvan türlerinden en çok çift başlı kartal ve aslan figürlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁰² Karadağ Cumhuriyeti de bayrağında çift başlı kartal ve aynı zamanda aslana yer vermiştir.

13 Temmuz 2004 yılında Karadağ hükümetinin önerisi üzerine kabul edilen Karadağ Cumhuriyeti bayrağının, altın rengine yakın bir çerçeve içindeki kırmızı zemin ortasına yerleştirilmiş devlet arması bulunmaktadır.¹⁰³ Armada bulunan tepesinde altın bir taç ve tacın üstünde bir haç işareti bulunan çift başlı kartal, kilise ve

⁹⁹ “State Symbols of Montenegro,”

¹⁰⁰ Whitney Smith, “Flag of Montenegro,” *Britanica*, <https://www.britanica.com/topic/flag-of-Montenegro>, Erişim tarihi: 02.05.2022.

¹⁰¹ Milena Milosevic, “Symbols Row Holds Montenegrin Reforms Hostage,” *Balkan Transitional Justice*, 21 May 2012, <https://balkaninsight.com/2012/05/21/symbols-row-holds-montenegrin-reforms-hostage/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

¹⁰² Ali Yiğit, “Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme,” *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 82/2 (2011): 51-58.

¹⁰³ “Montenegro Flag,” <https://flagsworld.org/montenegro-flag.html>, Erişim tarihi: 05.06.2020.

devlet birliğini temsil etmektedir. Çift başlı kartal Karadağ tarihinde ilk olarak son Orta Çağ Sırp devleti olarak bilinen Zeta'nın hükümdarı Crnojevic tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁴ Kartalın göğsündeki kalkanın içinde arka zemini mavi ve yeşil alan üzerinden geçen altın renginde bir aslan figürü bulunmaktadır. Aslan figürü, İncil'deki Hristiyan diriliş temasını temsil etmektedir.¹⁰⁵ Sırp İmparatorluğu tarafından kullanılan sembollerden birisi de aslandı. Aslan figürü Orta Çağ Sırp sikkeleri üzerinde kullanılmıştır.¹⁰⁶ Aslanın sağ pençesinde üstünde haç işareti olan bir asa, sol pençesinde de altın süslemesi ve yine üstünde haç işareti olan mavi bir küre yer almaktadır.¹⁰⁷ Bayrağın tasarımı 1910-1918 yılları Kral Nicola'nın hükümdarlığı sırasında kullanılan bayrağa dayanmaktadır.¹⁰⁸

Resim 17. Karadağ Bayrağı

Resim 18. Karadağ Devlet Arması

3.2. Ulusal Marş

Ulusal marşlar, ulusal kimliğin en açık ve güçlü ifadesi vasıtası olup, insan üzerinde benzersiz bir etkiye sahiptir. Billing; ulusal

¹⁰⁴ "State Symbols of Montenegro,"

¹⁰⁵ "Montenegrin Flag," *World Atlas*, <https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/montenegro/meflags.htm>, Erişim tarihi:10.06.2020.

¹⁰⁶ "State Symbols of Montenegro,"

¹⁰⁷ "State Symbols," Parliament of Montenegro, <http://www.skupstina.me/index.php/en/international-cooperation/bilateral-cooperation/friendship-group-with-the-parliament-of-albania/31-crna-gora/62-state-symbols>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

¹⁰⁸ "When is Montenegro Independence Day?," <https://www.officeholidays.com/holidays/montenegro/montenegro-independence-day>, Erişim tarihi: 05.06.2020.

marşlar için “*Ulusal marş evrensel bir hususiyet işaretidir ve ulusun eşsizliğinin evrensel olarak stilize olmuş bir şekilde kutlanmasını talep eder*” ifadesini kullanmaktadır.¹⁰⁹ Alman besteci Emil Bohn; ulusal marşların ilk çıkış noktasının Avrupa’nın kuzeyinde bulunan Germen kökenli halklar olduğunu iddia etmektedir. Marş, Güney Avrupa ülkelerinde daha geç kabul görmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan devletler ulusal marşlarını ilan etmişlerdir. Mücadele dönemlerinde tiyatro ve sinemalarda topluca marşlar söylenmiştir. Ulus-devlet inşa sürecinde marşlarla modern devlet ilişkisi böylece ortaya çıkmıştır.¹¹⁰ Ulusal marşlar, milli kutlamalarda, bayramlarda, spor etkinliklerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ulusun birbirinden habersiz üyeleri aynı mısraları, aynı ezgileri birlikte söylerler. Görünüşte birbirinden bağımsız kalabalık aynı vatandaşlık duygusu ile birleşir. Başta olimpiyat oyunlarında olmak üzere birçok spor müsabakalarında kazanan sporcu ya da takımın ülkesinin adına göndere bayrak çekilerek ulusal marşı çalınır. Marşların kora eşliğinde söylenmesi, ulus üyelerinin kendi benliklerinden koparak topluluğun ortak bilince dahil olmasını sağlarken, oluşan kitle ruhu, coşku ve heyecan yaratır.¹¹¹ Benedic Anderson da *Hayali Cemaatler* adlı eserinde ulusal marşların koro eşliğinde söylenmesinin toplum üyeleri üzerindeki etkisini şu sözlerle ifade eder;

....öyle bir eşzamanlı topluluk biçimi vardır ki, ancak ve özellikle şiir ve şarkılar biçimindeki dille anlatılabilir. Milli bayramlarda söylenen milli marşları alın örneğin. Sözler ne kadar bayağı, ezgi ne kadar sıradan olursa olsun, bu marşların söylenmesinde bir eşzamanlılık deneyimi vardır. Böyle anlarda birbirlerine tamamen yabancı insanlar aynı ezginin eşliğinde aynı dizeleri okur. Tek bir tınıda buluşma, hayali cemaatin fiziksel gerçekliğini yankıda bulma imkânı demektir.... Nasıl da kendinden geçer insan bu tek tınıda! Başkalarının da bizimle tam aynı anda ve şekilde bu şarkıları söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları, hatta yanı başımızdakiler dışında kalanların nerede oldukları

¹⁰⁹ Michael, Billig, *Banal Milliyetçilik*, çev. Cem Şişkolar (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002), 102.

¹¹⁰ Serhat Yener ve Hakan Duran, “Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikal Açından İncelenmesi,” *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 24 (2010): 190.

¹¹¹ Yener ve Duran, “Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikal Açından İncelenmesi,” 189.

hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur. Bizi birbirimize bağlayan hayali bir ses dışında hiçbir şey yoktur.¹¹²

Marşların tasarımları veya konfigürasyonları ulustan ulusa farklılık gösterir. Her ulus kimliğin aktarılmasında farklı yöntem ve stratejiler kullanabilir. Devrimleri, savaşları, tarihteki sömürge durumlarını, bağımsızlık hareketlerini, coğrafyayı vb. çeşitli anlatımları marşlarda görebiliriz.¹¹³ Ayrıca ulusal marşlar, ulusun diğer uluslardan ayrıt edici özelliklerini yücelterek, biz ve öteki duygusunun zihinlerde oluşmasına ve ayrışmanın zorunluluğunu anlatmaya olanak sağlar. Tüm kitlelere hitap eden ulusal marşlar herkesin anlayacağı ve onlar için anlam yüklü olan ifadeleri barındırır.¹¹⁴ Karadağ, ulusal marşı “Oj svijetla majska zoro” (“Oj, svijetla majska zoro” - “Ah, mayısın aydınlık şafağı”). 19. yüzyıla ait bir halk şarkısından yola çıkarak uyarlanmıştır. Özelliği itibariyle Karadağ milli marşı “halkın ülkelerine, anaları Karadağ’a olan bağlılıklarından ve onun dürüstlüğüne muhafızı olmalarından bahseder.”¹¹⁵ Aynı marş 2007 yılında kabul edilen Karadağ Cumhuriyeti Anayasası’nın 4. maddesinde yer almaktadır.¹¹⁶

SONUÇ

Balkan tarihini irdelediğimizde, Güney Slavların bir arada yaşama isteklerinin kalıcı olmadığı, kurulan birlikteliklerin bir süre sonra dağıldığı görülmektedir. Sosyalist sistemin dağılma sürecine girmesiyle Yugoslavya’da başlayan hareketlenmeler, soykırım dahil, son derece ağır ve kanlı olaylarla sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası Balkan haritasının şekillenmesi Slav üst kültürü altında top-

¹¹² Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 162-163.

¹¹³ Karen A Cerulo, “Symbols and the world system: National anthems and flags,” *Sociological Forum*, 8/2 (1993): 244.

¹¹⁴ Dağdelen, “Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Tezahürleri,” 365-366.

¹¹⁵ Hüsamettin İnaç ve Murat Yaman, “Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Milli Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/3 (2015): 28.

¹¹⁶ “The Constitution Of Montenegro,” *Official Gazette of Montenegro*, Number 1 Year LXIII Podgorica, 25 October 2007; Ustav Crne Gore, <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/ustav-crne-gore.html>, *Pravna i ekonomska izdanja*, Erişim tarihi: 20.08.2022.

lanan etnik topluluk ve küçük ulusların bir arada yaşamaya muktedir olmadıklarını bir kez daha ispatlamıştır. Çatışmanın temel faktörü, sadece siyasi uyuşmazlıklardan kaynaklanmamıştır. Burada dikkate alınması gereken husus, Slav üst kimliği altında bir araya getirilen kimliklerin, aslında ulus inşa süreçlerini devam ettiren, sayıca düşük, ulus bilinci bakımından özgün bir niteliğe sahip olmalarıdır. Bu, dağılma sürecini hızlandıran, söz konusu ulusları bağımsız devletlerini kurma yolunda cesaretlendiren en önemli olgudur. Bu topluluklar arasında, Karadağlılar Sırplarla birlikteliklerine en geç son veren topluluktur. Soy birliği, etnik köken, dil ve din birlikteliği, uzun yüzyıllar bir arada yaşamışlık, Karadağ ve Sırbistan arasındaki ayrışmayı engelleyen tabii faktörlerdir. Günümüzde bile Karadağlıları Sırplarla aynı millet oldukları iddiasında bulunan azımsanmayacak bir kesim mevcuttur. Fakat, her şeye rağmen Karadağ Cumhuriyeti, yasal yollarla ayrışma sürecini tamamlamış, ulus inşa sürecini egemen devlet kurarak başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz hususları dikkate aldığımızda, Karadağlı toplumunun ulus inşa sürecinin kolay olmadığı gayet açık şekilde kendini göstermektedir. Karadağlılar ulus inşa sürecinde, kendilerini özgün kılan, tarihi geçmişe referansta bulunan sembolleri öne çıkarmaya çalışmıştır. Bu süreç günümüzde de devam etmektedir.

Küçük bir ülke olan Karadağ, uzun ve olaylı bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu çalkantılı tarihi süreçte, yaşamış oldukları bölgede ve şartlarda Karadağlılar kendilerine özgü birçok kültür ögesi üretmişlerdir. Yüzyıllarca ulaşılması zor bir bölgede dünyaya kapalı bir yaşam sürmeleri onların kültürlerini koruyabilmelerine olanak tanımıştır. Elde ettikleri bu yerel kültürler zamanla ulusal kültüre dönüşmüş ve bugün, oluşturdukları kültür onların birçok sembollelerinden okunabilmektedir. Bugün Karadağ kimliği halen bir tartışma konusudur. Karadağ'da aynı ailenin üyelerinin içinde bile birinin kendini Karadağlı, diğerinin kendini Sırp olarak tanımladığı görülmektedir. Karadağ devlet inşa sürecini uluslararası hukukun ilke ve normlarına bağlı kalarak tamamlamış olup, devletler ailesinin bir üyesi olarak dünyada yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyiğit, Handan. "Liberal Milliyetçilik." *Milliyetçilik* içinde, Editör: Tevfik Erdem, 148-65. Antalya: Otorite Yayınları, 2020.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çeviren: İskender Savaşır. İstanbul: Metis, 1995.
- Andersson, Helen and Angela Smith. "Flags and fields: a comparative analysis of national identity in butter packaging in Sweden and the UK." *Social Semiotics*. (2021): 1-22.
- Asiliskender, Burak, Hakimiyet Gökmen Balcı ve Neşe Yılmaz. "Anıt Kavramı, Kimliğin Sürekliliği ve Değişim: Gevher Nesibe Medresesi Deneyimi." *Mimarlık Dergisi*. 322 (Mart-Nisan 2005): 55-59. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=35&RecID=575#>
- Atasagun, Galip. "Sembol ve Sembolizm." *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/7 (1997): 369-87.
- Bayri, Hakan. "Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik-(1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Billig, Michael. *Banal Milliyetçilik*. Çeviren: Fatma Sarıkaya. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002.
- Cerulo, Karen A. "Symbols and the World System: National Anthems and Flags." *Sociological Forum*. 8/2 (1993): 243-71.
- Cerulo, Karen A. *Identity Designs: The Sights and Sounds of a Nation*. New Jersey: Rutgers University Press, 1995.
- Çetindağ, Funda Kılıç. "Simgeler ve Ulus Devletin Yeniden Üretimi." *Zabunoğlu Armağanı* içinde, 315-28. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Dağdelen, Merve Ç. "Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Tezahürleri." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 10/30 (Mart 2022): 354-385.
- Eğinli, Ayşen Temel ve Azra Kardelen Nazlı. "Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller." *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi*

- Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*. 2 (2018): 56-74.
- Eşki, Hülya U. ve Rukiye Saygılı. "Küresel Dünyada Ulus Devlet." *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16/32 (2016): 127-47.
- Faramarzi, Sabrina. "The Bizarre History of Kotor's Fascination With Cats." <https://theculturetrip.com/europe/montenegro/articles/bizarre-history-kotors-fascination-cats/>, Erişim tarihi: 13.06.2020.
- Filipović, Ljubomir. "Njeguši Sausage: Not for a Summer Meal, But Still." *Total Montenegro News*, 21 June 2018. https://www-total-montenegro-news-com.translate.goog/gourmet/1478-njegusi-sausage-not-for-a-summer-meal-but-still?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc, Erişim tarihi: 06.04.2022.
- Finell, Eerika, and Karmela Liebkind. "National symbols and distinctiveness: Rhetorical strategies in creating distinct national identities." *British Journal of Social Psychology*. 49/2 (2010): 321-41.
- Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çeviren: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Gökalp, Emre. "Milliyetçilik-Kurumsal Bir Değerlendirme." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/1 (2007): 279-98.
- Hasanov, Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. Çeviren: Ali Asker. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.
- Hobsbawm, Eric J. *Millîyetler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*. Çeviren: Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Hobsbawm, Eric ve Terence Ranger. *Geleneğin İcadı*. Çeviren: Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- İnaç, Hüsamettin ve Mohammed Rafiq Sada. "Ulus İnşası ve Uluslaşma." *Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi*. 1/1 (2021): 6-19.
- İnaç, Hüsamettin ve Yaman Murat, "Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Millî Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi."

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 20/3 (2015): 17-34.

Jankovic, Maja. "Top 20 Most Popular Foods in Montenegro." 24 October 2021, <https://www.chefspencil.com/most-popular-foods-in-montenegro/>, Erişim tarihi: 11.03.2022.

Jaskulowski, Krzysztof. "The Magic of the National Flag." *Ethnic and Racial Studies*. 39/4 (2016): 557-73.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi 1, 18. ve 19. Yüzyıllar*. Çeviren: İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Karatay, Osman. "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ." *Balkanlar El Kitabı* içinde, Derleyen: Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, 361-96. Çorum-Ankara: Karam-Vadi Yayınları, 2006.

Karpat, Kemal. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. Çeviren: Recep Boztemir. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kaya, Ayşe. "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği." *Alternatif Politika*. 4/3 (2012): 354-78.

Koca, Selçuk Kürşad. "Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi." *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*. II (2010): 87-94.

Kurt, Berna. "Türk Ulus"unun Dans Yoluyla Temsili: Devlet Halk Dansları Topluluğu." *Cyprus International University Folklor/Edebiyat*. 19/73 (2013): 9-22.

Milosevic, Milena. "Symbols Row Holds Montenegrin Reforms Hostage." *Balkan Transitional Justice*. 21 May 2012. <https://balkaninsight.com/2012/05/21/symbols-row-holds-montenegrin-reforms-hostage/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

Mitrovic, Sanja. "Montenegrin national costume: one of the most beautiful in Europe." <https://www.sanjamitrovic.me/2017/03/14/montenegrin-national-costume-one-of-the-most-beautiful-in-europe/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.

Özdem, Ali Gökçen. "Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)." Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012.

- Renan, Ernest. *Ulus Nedir?*. Çeviren: Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021.
- Šašić, Feđa. "Montenegrin Prosciutto: Product Under Protection in Montenegro." 18 December 2018, <https://www.total-montenegro-news.com/gourmet/2871-montenegrin-prosciutto>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- Schatz, Robert T. and Howard Lavine. "Waving the Flag: National Symbolism, Social Identity, and Political Engagement." *Political Psychology*. 28/3 (2007): 329-55.
- Sevinç, Bayram. "Ontolojik Mekân Siyaseti ve Mabet." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 67 (2013): 51-69.
- Singh, K. V. *Our National Flag*. India: Publications Division Ministry of Information & Broadcasting, 1991.
- Smith, Anthony D. *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*. Çeviren: Bilge Firuze Çallı. İstanbul: Alfa, 2009.
- Smith, Anthony D. *Milli Kimlik*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*. Çeviren: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir. Ankara: Dost Kitabevi, 1992.
- Smith, Whitney. "Flag of Montenegro." *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/flag-of-Montenegro>, Erişim tarihi: 02.05.2022.
- Şahin, Köksal. *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları, 2009.
- Şan, Mustafa Kemal. "Kimlik." *Milliyetçilik içinde*, Editör: Tefik Erdem, 91-106. Antalya: Otorite Yayınları, 2020.
- Şimşek, Hacı Ali. "Ulusun Estetik Temsili." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

- Taşdemir, Nagihan. "Bayrağa Yüklenen Anlamlar: Sosyal Kimlik Motivasyonlarının Rolü." *Türk Psikoloji Yazıları*. 22/44 (Aralık 2019): 94-102.
- Temizer, Abidin. "Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913." Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.
- Tutar, Hüseyin. "Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği." Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006.
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 07.04.2022.
- Valiyev, Okhan. *Azerbaycan'da Milliyetçilik, Ulusun ve Ulus-Devletin Oluşumu*. Ankara: Türkiye Notları Yayınevi, 2020.
- Vlahovic, Peter. "The Serbian Origin of the Montenegrins." (1995): 157-168. Translated into English by Dusanka Hadzi-Jovencic. <https://www.njegos.org/past/vlahovic.htm>, Erişim tarihi: 12.08.2022.
- Vujačić, Vesna and Filip Kovačević. "Gastrosophy and food as cultural practice: The case of Montenegro." *Anthropological Notebooks*. 22/1 (2016): 95-105.
- Wilkinson, Kathryn. *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*. Çeviren: Seda Toksoy. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Yazgan, Pınar. "Ulus-Devlet." *Milliyetçilik* içinde, Editör: Tevfik Erdem, 83-90. Antalya: Otorite Yayınları, 2020.
- Yener, Serhat ve Hakan Duran. "Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikal Açından İncelenmesi." *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. 24 (2010): 185-206.
- Yiğit, Ali, Sema Çakır, Gülseren Yıldız ve Gökhan Aslım. "Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme." *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*. 82/2 (2011): 51-58.
- "Authentic Culture of Montenegro- Kotor." <https://www.ramstravel.co.me/page.php?id=276>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- "Cetinje Monastery." <https://museu.ms/museum/details/183/cetinje-monastery>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

- “Clock tower in the Square of Arms.” <https://wayto-monte.com/en/p-3156-clock-tower-in-the-square-of-arms>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- “Culture.” <http://www.montenegroconsulate-lb.org/Culture.html>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- “Culture-Traditions Folk Dances Oro.” <https://www.discover-montenegro.com/culture/>, Erişim tarihi: 2.06.2020.
- “Gusle.” <http://destination-montenegro.com/gusle/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.
- “Hagiographies of the Serb Saints of Montenegro.” <https://www.njegos.org/orthodoxy/hagiog.htm>, Erişim tarihi: 09.04.2022.
- “Heritage of Montenegro-Serb national instrument-Gusle.” Erişim tarihi: 12.06.2020. <http://www.njegos.org/heritage/gusle.htm>
- “Himna Crne Gore.” http://www.gov.me/en/homepage/national_symbols, Erişim tarihi: 18.06.2020.
- “Kotor Town in Montenegro, Europe-Clock Tower.” <https://www.thousandwonders.net/Kotor#:~:text=In%20front%20of%20the%20Clock,to%20leave%20town%20to%20survive>, Erişim tarihi: 13.06.2020.
- “Lovcen National Park.” <https://www.summitpost.org/lov-en-national-park/601473>, Erişim tarihi: 05.08.2020.
- “Mimosa Festival in Herceg Novi 2022.” 15 February 2022. <https://hajde.media/events/33>, Erişim tarihi: 10.04.2022.
- “Mimosa Festival.” <https://www.hercegfest.me/en/mimosa-festival/>, Erişim tarihi: 10.04.2022.
- “Montenegrin Cap.” <https://www.njegos.org/heritage/cap.htm>, Erişim tarihi: 13.06.2020.
- “Montenegrin cuisine-authentic experiences.” <http://www.balkanfoodrecipes.com/balkan/greek-romanian-bulgarian-cuisine/montenegrin-cuisine/>, Erişim tarihi: 02.06.2020.

- "Montenegrin Flag." <https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/montenegro/meflags.htm> , Erişim tarihi: 10.06.2020.
- "Montenegro culture-unique tradition and customs of our country." <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-culture/>, Erişim tarihi: 10.04.2020.
- "Montenegro Flag." <https://flagsworld.org/montenegro-flag.html>, Erişim tarihi: 05.06.2020.
- "Montenegro national costume-discover our cultural heritage." <https://portomontenegro.com/blog/montenegro-national-costume/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- "Montenegro tradional costumes." <http://www.pana-comp.net/montenegro-folklore-costumes/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- "Montenegro." <http://www.nationalanthems.info/me.htm>, Erişim tarihi: 19.06.2020.
- "Njegusi Prosciutto-authentic Montenegrin Specialty you must try." <https://portomontenegro.com/blog/njegusi-prosciutto-montenegrin-specialty/>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- "Njeguski Prust-Montenegro." <https://www.myguidemontenegro.com/services/njeguski-prsut>, Erişim tarihi: 15.06.2020.
- "State Symbols of Montenegro." <https://www.njegos.org/symbols/symbols.htm>, Erişim tarihi: 05.06.2020.
- "State Symbols." <http://www.skupstina.me/index.php/en/international-cooperation/bilateral-cooperation/friendship-group-with-the-parliament-of-albania/31-crna-gora/62-state-symbols>, Erişim tarihi: 12.06.2020.
- "Symbol." *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/symbol>, Erişim tarihi: 12.04.2022.
- "The Constitution of Montenegro." *Official Gazette of Montenegro*, Number 1 Year LXIII Podgorica, 25 October 2007.

“The View&Look from The Lorgest Vineyard In Europe.”
<http://www.worldrider.com/the-view-look-from-the-largest-vineyard-in-europe/>, Erişim tarihi: 19.06.2020.

“The Village Njegusi.” <https://waytomonte.com/en/p-925-the-village-njegusi>, Erişim tarihi: 15.06.2020.

“Rusya Bayrağının İlginç Hikayesi.” <http://www.turkrus.com/405529-rusya-bayraginin-ilginc-hikayesi-xh.aspx>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

“Ustav Crne Gore.” <https://www.paragraf.me/propisi-crne-gore/ustav-crne-gore.html>, *Pravna i ekonomska izdanja*, Erişim tarihi: 20.08.2022.

“When is Montenegro Independence Day?”. <https://www.office-holidays.com/holidays/montenegro/montenegro-independence-day>, Erişim tarihi: 05.06.2020.

Resimler:

Resim 1: Kotor Saat Kulesi: “Photos-Clock tower of Kotor”. <https://www.trekearth.com/gallery/Europe/Montenegro/South/Kotor/Kotor/photo141411.htm>, Erişim tarihi: 28.01.2021.

Resim 2: Centinje Manastırı: “Montenegro Ruling Over Historic Monastery Sparks Nationalist Anger”. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2021/10/18/montenegro-ruling-over-historic-monastery-sparks-nationalist-anger/>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

Resim 3: Ostrog Manastırı: Hasanov, Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. Çeviren: Ali Asker. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.

Resim 4: Centinjeli Aziz Peter Anıtı: “National monument of Montenegro is St. Peter Of Cetinje Monument”. <https://symbol-hunt.com/montenegro/national-monument/>, Erişim tarihi: 10.04.2022.

Resim 5: Kral Nikola Heykeli: Hasanov, Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. Çeviren: Ali Asker. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.

- Resim 6: Kotor: "Danijela's cat shop". <https://danijelascatshop.me/>, Erişim tarihi: 28.01.2021.
- Resim 7: Mimoza Çiçeği: "The Mimosa Festival". <https://www.rivieraloisirs.com/en/events/fete-du-mimosa-mandelieu/>, Erişim tarihi: 10.05.2022.
- Resim 8: Lovcen Dağı: "Njegos Mausoleum in Lovcen, Montenegro". <https://www.nomadasaurus.com/day-hikes-in-the-balkans/>, Erişim tarihi:28.01.2021.
- Resim 9: II. Peter Petrovic'in Mozelesi: "Europe Between East And Wests". <https://europebetweeneastandwest.wordpress.com/tag/mount-lovcen/>, Erişim tarihi: 30.01.2021.
- Resim 10: Guslar: "Neumljanin o glazbalima". <https://www.bljesak.info/kultura/glazba/zlatko-glavinic-za-dobre-gusle-potrebno-je-kvalitetno-i-suho-drvo/232984>, Erişim tarihi: 30.01.2021.
- Resim 11: Geleneksel Ora Dansı: "Folk Costume-Embroidery". <http://folkcostume.blogspot.com/2012/07/mens-costume-of-crna-gora-montenegro.html>, Erişim tarihi: 30.01.2021.
- Resim 12: Njegusi Jambonu: "Balkan Food". <https://laneisgoingplaces.com/plans/balkan-food/>, Erişim tarihi: 01.02.2021.
- Resim 13: Njegusi Peyniri: "Mountainous-Continental". <http://www.adria.travel/mountainous-continental-cuisine/>, Erişim tarihi: 01.02.2021.
- Resim 14: Sipcanik Şarap Mahseni: "Podgorica Wine And History Tour with Mh Travel". <https://montenegrohostel.trekkssoft.com/en/activity/80127/podgorica-wine-and-history-tour-with-mh-travel>, Erişim tarihi: 01.02.2021.
- Resim 15: Geleneksel Karadağ Kostümü: "Folk Costume-Embroidery". <http://folkcostume.blogspot.com/2012/07/costume-of-crna-gora-montenegro-black.html?epik=dj0yJnU9cmNrZW5zTW5mZ1BEBWxQemR0T1hkUHBITDBaTGFDNzMm cD0wJm49TU9DR1NMUC1PMkltbmZPdTVTMi1XUSZ0PUFBQUFBROFWZVNJ>, Erişim tarihi: 01.02.2021.

Resim 16: Geleneksel Karadağ Şapkası: <https://sasomange.rs/po-jedinacni-oglas/antikviteti-i-kolekcionarstvo/ostalo-antikviteti-i-kolekcionarstvo/suveniri/crnogorska-kapa-muska>, Erişim tarihi: 01.02.2021.

Resim 17: Karadağ Cumhuriyeti Bayrağı: “Drzavni Simboli Crne Gore”. http://www.predsjudnik.me/images/zastavaCG_horizontalna.jpg, Erişim tarihi: 01.02.2021.

Resim 18: Karadağ Cumhuriyeti Devlet Arması: “Drzavni Simboli Crne Gore”. <https://www.predsjudnik.me/images/grbCG.jpg>

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.